

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος	11
ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	15
Ο Γέρος του Μοριά	15
Η μαμά είναι πάντα κοντά σου αγοράκι μου!	19
Όταν η προσφορά χάριζε ζωή	21
Η ίδια προσφορά μού παίρνει τη ζωή	21
Άλλες ανάγκες, ίδιες συμπεριφορές	23
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ	25
Ο ανήμπορος πατέρας	25
Παιδιά από τη Φιλοθέη, παιδιά από την Άνδρο	27
Ποιος είναι ο πατέρας;	31
ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΑ ΠΑΙΔΙΑ	36
Με τον προαστιακό στο Κιάτο	36
Μόνη στο καφενείο	41
Πάρε μαζί σου μια ζακέτα!	46
Το καλαμαράκι κόλλησε στον λαιμό μου!	48
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ	52
Η πρώτη μου νύχτα με μεγάλο μαξιλάρι!	52

Κράτα καλά το μυστικό σου!	53
Θα κρατάω το παιδί, έλα να μου κάνεις παρέα!	59
Όταν είμαι κοντά στο παιδί μου με ολόκληρο τον Εαυτό μου	62
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΕΤΑΙ	66
Εγώ πεθαίνω για το παιδί μου!	66
Το παιδί μου διαλέγει τετράδιο εκθέσεων	68
Κρείττον το σιγάν...	70
Λιποθύμψα για το παιδί μου!	75
Ποτέ δεν θα είσαι αρκετά καλός...	78
Συνεργασία και ανταγωνισμός	80
Το αλλοτριωμένο παιδί	81
Τι μπορώ να προσφέρω στο παιδί μου;	84
Κόλλα μου μια ρετσινιά!	86
Είμαι όντως πολύ ώριμος!	88
Το παιδί μου μαθαίνει να γράφει	91
Ο Μάρκος δεν τα παίρνει τα μαθηματικά!	94
Μαθαίνω να αποτυγχάνω	97
Πες μια καλή κουβέντα!	100
ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ	102
Όταν μεγαλώσω θα παντρευτώ τη μαμά μου!	102
Θα κοιμηθώ εγώ με τη μαμά!	103
Τα πρώτα χαρακτηριστικά της σεξουαλικότητας	106
Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ	109
Δεν χωρίζω για το παιδί μου	109
Ποιος είναι το θύμα, ποιος είναι ο θύτης;	114
Αδέσμευτοι μεσήλικες φυλακισμένοι στην αγκαλιά της μαμάς	128

Όσο είμαι εγώ εδώ, μη φοβάσαι!	132
Μια ιστορία μετά την ιστορία	133
Και μετά η γραμμούλα έγινε μπλε...	133
Η κόρη μου διαλέγει τι θα φορέσει	134
Μπτέρα έναντι κόρης	136
Πότε θα περάσει το παιδί μου μόνο του τη λεωφόρο; . . .	138
Το ρίσκο της αυτονομίας	141
Τι ώρα θα γυρίσεις στο σπίτι;	146
Όταν το παιδί μου δεν είναι ούτε αρκετά μικρό ούτε αρκετά μεγάλο	148
Προς την κοινωνικοποίηση	151
Αυτό το φαρμακείο κάποια μέρα θα είναι δικό σου!	158
Μεγάλα παιδιά, μεγάλα προβλήματα!	163
Η αυτονομία αρχίζει από νωρίς!	165
ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	170
Όσα γνωρίζουμε χωρίς να το ξέρουμε	170
Οι ιστορίες που συνθέτουν τον Εαυτό μας	173
Ο παραδοσιακός Εαυτός	174
Η οικογένεια στον ελληνικό παραδοσιακό χώρο	177
Ο πατέρας	179
Η μπτέρα	182
Η γειτόνισσα-φίλη	185
Η κόρη	187
Ο γιος	188
Μπτέρα και γιος	188
Το προξενιό	192
Ο κύκλος των δικών μας ανθρώπων	193
Ελαχιστοποίηση της σύγκρουσης και διχόνοια	194

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ	197
Το τετράδιο της αντιγραφής	197
Ένας Πατέρας	200
Είναι τόσο δύσκολο να είσαι Πατέρας;	206
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	212

Πρόλογος

Έχουν συμπληρωθεί πια αρκετά χρόνια που εργάζομαι με οικογένειες. Στην αρχή είχα να αντιμετωπίσω τη μεγάλη δυσπιστία των γονέων που συνήθως εκφραζόταν με το ερώτημα: «Τι πάει να πει εκπαίδευση γονέων; Θα μας διδάξει κάποιος ξένος πώς θα μεγαλώσουμε τα δικά μας παιδιά;». Άλλοι γονείς πάλι κατέφευγαν και σε αφορισμούς με γενικότερες κοινωνιολογικές ανησυχίες: «Πού κατάντησε η κοινωνία μας, φτάσαμε στο σημείο να μας επιβάλλεται και ο τρόπος που θα συμπεριφερόμαστε στα παιδιά μας, λες και υπάρχει άνθρωπος που αγαπάει και ενδιαφέρεται για τα παιδιά μας περισσότερο από εμάς, τους γονείς τους».

Τα τελευταία χρόνια αντιμετωπίζω όλο και πιο σπάνια ανάλογες ανησυχίες ή αντιρρήσεις. Όλο και περισσότεροι γονείς αναγνωρίζουν ότι δουλεύοντας με τον εαυτό τους, δουλεύοντας τη συντροφική σχέση και τη σχέση τους με τα παιδιά τους, αποκομίζουν σημαντικά οφέλη. Όπως μου είπε πρόσφατα ένας πατέρας που εργάζεται σε χρηματιστηριακή εταιρεία και συνηθίζει να μιλάει με οικονομικούς όρους, «αυτή είναι η καλύτερη επένδυση για τη ζωή μου και για τη ζωή των παιδιών μου».

Εδώ και μερικές δεκαετίες συμφωνούμε όλοι ότι το στρες είναι η πρώτη αιτία αρρώστιας και θανάτου. Ζώντας σε συν-

θήκες που αλλάζουν διαρκώς, σε συνθήκες που παράγουν κρίσεις και γεννούν νέες και απρόβλεπτες απαιτήσεις, για τις οποίες συνθήως δεν είμαστε επαρκώς προετοιμασμένοι, είναι φυσικό να γίνεται το στρες ένα βασικό χαρακτηριστικό της καθημερινότητάς μας, να διαποτίζει κάθε μας απόφαση και δράση. Είναι πια κοινός τόπος η διαπίστωση ότι η αποτελεσματική διαχείριση του στρες αποτελεί τη σημαντικότερη προϋπόθεση υγείας. Γι' αυτό τον λόγο χρειαζόμαστε νέες δεξιότητες που θα μας βοηθούν να αναπτύσσουμε συνεργατικές σχέσεις με τους ανθρώπους του περιβάλλοντός μας, τους συγγενείς μας, τους φίλους μας, τους συναδέλφους μας και, κυρίως, έναν νέας ποιότητας εσωτερικό διάλογο.

Αποφάσισα να γράψω αυτό το βιβλίο αξιοποιώντας ένα μέρος από το πλούσιο υλικό της δουλειάς μου όλα αυτά τα χρόνια. Οι ιστορίες του βιβλίου είναι όλες πραγματικές· για ευνόητους λόγους άλλαξα τα στοιχεία των προσώπων και μερικά σημεία στα γεγονότα, ώστε τις περισσότερες φορές να μην αναγνωρίζονται ούτε από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές τους.

Με ενδιέφερε να είναι ένα βιβλίο που διαβάζεται ευχάριστα, ξέρω πολύ καλά πόσο είναι δύσκολο να γράφεις απλά και κατανοητά, είναι πολύ πιο απλό να εκφράζεις τις σκέψεις σου στην επαγγελματική διάλεκτο χωρίς να σε απασχολεί αν σε καταλαβαίνουν οι «αμύητοι». Θα ήμουν ευτυχής αν αυτό το βιβλίο κατάφερνε να εμπλουτίσει τον προβληματισμό και να προκαλέσει έναν διάλογο ανάμεσα στους αναγνώστες· γι' αυτό τον λόγο μαζί με τους συνεργάτες μου στον «Τόπο Ψυχοθεραπείας» δημιουργήσαμε ένα blog με τον τίτλο του βιβλίου στην ιστοσελίδα topos-psy.gr.

Το βιβλίο το αφιερώνω στους δασκάλους μου, ιδιαίτερα στη Βάσω Βασιλείου και στον Γιώργο Βασιλείου που ήταν για 15 χρόνια οι δάσκαλοί μου στη συστημική ψυχοθεραπεία, καθώς και στον Γιάννη Σούκο που για 11 χρόνια ήταν ο δάσκαλός μου στην ψυχανάλυση. Είχα την τύχη να έχω τους καλύτερους δασκάλους, τους είμαι ευγνώμων για όσα μου έχουν προσφέρει και, αν και δεν υπάρχουν πια στη ζωή, συνεχίζω να έχω μαζί τους έναν γόνιμο διάλογο.

Θέλω να ευχαριστήσω τους Βασίλη Γιαννουζάκο, Βικτώρια Παπαγιάννη, Μαρίνα Κατσιώτη, Αντιόπη Φραντζή, Έλενα Πατάκη, Θάλεια Πορτοκάλογλου, Γιώργο Φραγκούλη, Έλενα Σαράντη, Νίκο Πορτοκάλογλου, Μαρία Σαράκου, Σόνια Ζαχαράτου, Μαρία Γρηγορίου, Αρετή Γκανίδου, Μαρία Γκοτζαμάνη, Μιχάλη Ταμιωλάκη, Μαρία Παπαγιάννη, Ιφιγένεια Χαλιορή, Δημήτρη Κοτταρίδη, Βαρυτίμη Αλεξανδρίδου, Νιόβη Μιχαλοπούλου, Χρύσα Διονυσιάδου, Ελένη Αναγνώστου, Μαριάννα Οικονόμου, Ειρήνη Καπτανή και Νώντα Λεκάκη που μπήκαν στον κόπο να διαβάσουν αποσπάσματα από το βιβλίο, με παρότρυναν να συνεχίσω την προσπάθεια και με βοήθησαν πολύ με τα σχόλια και τις παρατηρήσεις τους. Ευχαριστώ επίσης τη φωτογράφο Γεωργία Φουντωτού και τον Γιάννη Κουρούδη για το εξώφυλλο.

Τέλος, το πιο μεγάλο ευχαριστώ το οφείλω σε όλους αυτούς που μου εμπιστεύονται τις ιστορίες της ζωής τους και με τροφοδοτούν γενναιόδωρα με νέους προβληματισμούς και νέες ιδέες.

Αντί Εισαγωγής

Ο Γέρος του Μοριά

Πριν από λίγους μήνες μου τηλεφώνησε μια συνάδελφος, δηλαδή γιατρός, αλλά άλλης ειδικότητας. Μου είπε περίπου τα εξής: «Θα ήθελα να δείτε το μικρό μου αδελφάκι, έχει κάποια μικρά προβλήματα ο καπμενούλης και νομίζω ότι σας χρειάζεται!». Της απάντησα ότι ευχαρίστως θα τον έβλεπα, μπορούσε να του δώσει το τηλέφωνό μου, να μου τηλεφωνήσει ο ίδιος και να συεννοηθούμε οι δυο μας για τον τόπο και τον χρόνο της συνάντησης. Μου απάντησε χωρίς δεύτερη σκέψη: «Α, μπα, καλύτερα να συεννοηθούμε οι δυο μας, είναι μικρούλης, ξέρετε, αποκλείεται να μπορέσει να έρθει μόνος του, θα τον φέρω εγώ!».

Ομολογώ ότι η απάντηση αυτή με μπέρδεψε. Ήξερα ότι η συνάδελφος ήταν μια ώριμη γυναίκα, σίγουρα πάνω από 40 χρονών. Δυσκολεύομαι να φανταστώ πώς γινόταν να έχει έναν τόσο νεότερο αδελφό. Μήπως έναν ετεροθαλή αδελφό; Ή μήπως την αδικώ και είναι πολύ νεότερη απ' ό,τι φαντάζομαι;

Τέτοια σκεφτόμουνα, ώσπου κατάφερα να ψελλίσω την ερώτηση: Πόσων χρονών είναι ο αδελφός σας; Μου απάντησε χωρίς κανέναν ενδοιασμό, εμφανώς χωρίς να συνειδητοποιεί τι μου 'λεγε: «Μόλις 34!». Ναι, δεν πρόκειται για τυπογραφικό

λάθος, κι αν θέλετε, μπορώ να το γράψω και ολογράφως, όπως άλλωστε το άκουσα κι εγώ: τριάντα τεσσάρων χρονών.

Όποιος διαβάζει αυτή τη μικρή ιστορία δικαιολογημένα μπορεί να υποθέσει ότι πρόκειται για μια ακραία περίπτωση, από αυτές που μόνο ένας ψυχίατρος μπορεί να αντιμετωπίζει στη δουλειά του. Μια ιστορία πολύ «παθολογική», που δεν μπορεί να αφορά πολύ κόσμο, πολύ περισσότερο τον μέσο όρο. Σ' αυτή την ένταση υπάρχει πράγματι ένα μέρος αλήθειας. Οι ψυχίατροι είχαν πάντα το προνόμιο να έρχονται αντιμέτωποι με «ακραίες περιπτώσεις», με οριακές στάσεις και συμπεριφορές. Όμως εδώ και αρκετά χρόνια η καθήλωση του άντρα, ας πούμε του ενήλικου γιου, στη θέση και στον ρόλο του παιδιού της οικογένειας δεν προβάλλεται ως πρόβλημα από την οικογένεια, απλώς μπορεί να αναφέρεται παρεμπιπτόντως. Με άλλα λόγια, ο «μικρούλης αδελφός» της συναδέλφου δεν ζήτησε τη βοήθειά μου –διά της αδελφής του– γιατί παρέμενε πολύ μικρός στα 34 του, αλλά για κάτι (φαινομενικά) άλλο, π.χ. γιατί υπέφερε από κρίσεις πανικού ή από πονοκεφάλους.

Όλο και πιο συχνά μια ηλικιωμένη κυρία, όταν περιγράφει την οικογενειακή της κατάσταση, αναφέρει και την παρουσία ενός γιου μέσα στο σπίτι, ο οποίος μπορεί να είναι 40, 45, ακόμη και 50 χρονών. Αυτός ο γιος εξακολουθεί να δέχεται τις φροντίδες της μαμιάς όπως ακριβώς όταν ήταν 12 χρονών. Δεν έχει καμιά σημασία αν η μαμά παραπονιέται ότι ο γιος της είναι πολύ δύσκολο παιδί, της βάζει με το παραμικρό τις φωνές, ή αν, αντίθετα, υπερηφανεύεται ότι είναι ένα θαυμάσιο παιδί, πολύ συναισθηματικό και με εξαιρετικούς τρόπους. Το σίγουρο είναι ότι αν εγώ τολμήσω να σχολιάσω την κατάσταση με μια ερώτηση του τύπου «Δεν είναι πολύ μεγάλος για να μένει μαζί σας;»,

ε, τότε θα νιώσω πάνω μου το αυστηρό βλέμμα της μαμάς. Η ίδια θα μου απαντήσει με έκπληξη και δυσφορία: «Γιατρέ, δεν τον πήραν και τα χρόνια!», ενώ το βλέμμα της την ίδια στιγμή μου λέει: «Α, μάλιστα, κατάλαβα, εδώ λοιπόν έχω να κάνω μ' έναν επικίνδυνο εχθρό, ευτυχώς που το διαπίστωσα εγκαίρως, ας τα μαζεύω και να φεύγω με την πρώτη ευκαιρία!...».

Όταν ήμουν παιδί άκουγα συχνά τον χαρακτηρισμό «γεροντοπαλίκαρα». Ήταν ένας χαρακτηρισμός που συνδεόταν με απαξίωση, αλλά και οίκτο. Πότε ένας άντρας χαρακτηριζόταν γεροντοπαλίκαρα; Νομίζω ότι γύρω στα 30 ένας ανύπαντρος άντρας είχε ήδη αρχίσει ν' ακούει ερωτήσεις του τύπου: «Τι θα γίνει, γεροντοπαλίκαρα θα μείνεις;». Αυτές οι ερωτήσεις θα πρέπει να ήταν ισχυρό σοκ σ' ένα περιβάλλον όπου σχεδόν όλοι οι συνομήλικοι είχαν ήδη παντρευτεί και είχαν και παιδιά. Γιατί ένας άντρας παρέμενε γεροντοπαλίκαρα; Συνήθως γιατί ήταν ένας άτυχος άνθρωπος. Είχε πολλές αδελφές να παντρεύει, ίσως δεν κατάφερε να παντρεύει μία ή περισσότερες αδελφές, μια αρρώστια, ο πόλεμος, η μεγάλη φτώχεια, η ξενιτιά, συνήθως πολλά απ' αυτά σε συνδυασμό. Με άλλα λόγια, μόνο μια συγκυρία μεγάλων ατυχιών θα μπορούσαν να φέρουν έναν άντρα σ' αυτή την τόσο δυσάρεστη θέση.

Έχω πολλά χρόνια ν' ακούσω αυτή την έκφραση: «Ο Γιώργος είναι γεροντοπαλίκαρα». Γιατί άραγε; Θα μου πείτε, η σύγχρονη κοινωνία είναι πιο ανεκτική, πιο «ανοιχτόμυαλη» απέναντι στα θέματα του γάμου και της δημιουργίας οικογένειας, έχει ξεπεράσει τις παραδοσιακές προκαταλήψεις, αναγνωρίζει και σέβεται τη δυνατότητα της προσωπικής επιλογής και στάσης κ.ο.κ. Ως εδώ καλά. Όμως η σύγχρονη «ανοιχτόμυαλη» κοινωνία εξακολουθεί να χρπσιμοποιεί τον χαρακτηρισμό «γεροντο-

κόρη» για μια γυναίκα, όπως και ανάλογους μειωτικούς χαρακτηρισμούς, του τύπου «έχει μείνει στο ράφι» κ.λπ. Γιατί άραγε; Τι συμβαίνει **ειδικά** με τα αγοράκια, ώστε να έχουν το «προνόμιο» να παραμένουν αγοράκια και στα 50 τους;

Το 1821 ο Γέρος του Μοριά ήταν 51 χρονών. «Γέρος», δηλαδή με όλα τα τρόπαια της ηλικίας του: πείρα, ωριμότητα, σοφία και τη βιολογική δύναμη του ανθρώπου που κατάφερε να φτάσει ως τα 50. Ήταν πραγματικά σχετικά σπάνιο ένας άνθρωπος εκείνης της εποχής να φτάσει ως τα 50, αλλά είναι εντελώς αυθαίρετο να φανταζόμαστε τον πενήντάχρονο εκείνης της εποχής σαν έναν άνθρωπο καταβεβλημένο σωματικά. Ο Κολοκοτρώνης στη δεκαετία 1820-1830 (δηλαδή στην ηλικία των 50-60 ετών) απέδειξε ότι διέθετε ένα τεράστιο απόθεμα σωματικών και ψυχικών δυνάμεων. Είχε ήδη παιδιά κι εγγόνια και συνέχιζε να κάνει παιδιά, να είναι δηλαδή γόνιμος («καρπερός») και σ' αυτή τη δεκαετία της ζωής του.

Πόσοι από τους σημερινούς πενήντάρηδες, τους φροντισμένα νεάζοντες, διαθέτουν τα προσόντα του συνομήλικού τους Γέρου του Μοριά; Μπορούμε με μεγάλη σιγουριά να πούμε ότι είναι ελάχιστοι. Για παράδειγμα, η γονιμότητα έχει αποχαιρετήσει οριστικά τους περισσότερους σύγχρονους άνδρες που πλησιάζουν τα 40!... Για τη μαμά τους ο καθένας από αυτούς μπορεί να είναι ακόμα το μικρό της αγοράκι, αλλά οι περισσότεροι βρίσκονται ήδη στην κλιμακτήριο, ή μάλλον στην εμμηνόπαυση! (Ανδρόπαυση το ονομάζουν οι ειδικοί.)

Τι συμβαίνει λοιπόν με τους άνδρες και τις μαμάδες τους; Τι άλλο πρέπει να δούνε τα μάτια μας για να μιλήσουμε με τη γλώσσα της αλήθειας και της πραγματικότητας;

Η μαμά είναι πάντα κοντά σου αγοράκι μου!

Βρίσκομαι στο λεωφορείο που μεταφέρει τους επιβάτες στο αεροπλάνο για την επιβίβαση. Ήμαστε πολύ λίγοι εκείνο το χειμώνα για το πρωινό που θα ταξιδεύαμε με προορισμό τη Μυτιλήνη. Παρατηρώ τους συνεπιβάτες μου και προσπαθώ να φανταστώ για τον καθένα ξεχωριστά τον λόγο αυτού του ταξιδιού. Για τους περισσότερους είναι μάλλον εύκολο να τους ταυτίσω με κάτι που φαίνεται αρκετά πιθανό να ισχύει. Δυο τρεις εμπορικοί αντιπρόσωποι, μερικοί φαντάροι, ένα ηλικιωμένο ζευγάρι που βρισκόταν στην πρωτεύουσα για ιατρικούς λόγους. Ανάμεσά τους μια νεαρή κυρία, ντυμένη επιμελημένα· μου είναι δύσκολο να φανταστώ για ποιο λόγο μπορεί να ταξιδεύει αυτή η γυναίκα. Δεν μπορεί να είχε ταξιδέψει ως την πρωτεύουσα για επαγγελματικούς λόγους, έχουν προηγηθεί πολλές μέρες αργιών, ίσως πέρασε τις γιορτές με συγγενείς και τώρα επιστρέφει στη βάση της...

Μέσα στο αεροπλάνο μάς περιμένει μια μικρή έκπληξη. Αφού τακτοποιηθήκαμε στις θέσεις μας, εισβάλλει μια χαρούμενη ομάδα από αγόρια 10-12 χρονών περίπου, ντυμένα με ομοιόμορφες αθλητικές φόρμες που συνοδεύονται από τρεις άνδρες. Είναι φανερό πως πρόκειται για μια παιδική αθλητική ομάδα. Η κυρία ξαφνικά ζωντανεύει. Σηκώνεται από τη θέση της, μοιράζει χαμόγελα στα παιδιά και απευθύνεται στον συνοδό: «Πειράζει να κάτσει μαζί μου ο γιος μου; Η θέση δίπλα μου είναι ελεύθερη!». Ο συνοδός τής δίνει τη σωστή απάντηση: «Πειράζει, τα παιδιά θα κάτσουν όλα μαζί...». Την ίδια ώρα ο γιος της προσπαθεί να ξεφύγει από τα χέρια της που τον έχουν αποσπάσει από την παρέα του. Τελικά κάθονται όλοι στις θέσεις τους. Είναι φανερό ότι ο άντρας, στον οποίο απευθύνθηκε η

νεαρή μαμά, είναι ο αρχηγός της αποστολής: ανάμεσα στα παιδιά κάθονται οι υπόλοιποι συνοδοί –είναι νεότεροι άνδρες–, ο αρχηγός κάθεται πίσω απ’ όλους κι ακριβώς πίσω του η νεαρή μαμά. Τα παιδιά φαίνονται ενθουσιασμένα που θα ταξιδέψουν με αεροπλάνο. Ένας συνοδός έχει σηκωθεί όρθιος και τους μιλάει για την πτήση: «Το αεροπλάνο θα έχει ταχύτητα 600 χιλιόμετρα την ώρα, θα πετάμε 8.000 μέτρα ψηλά, στο ύψος του Έβερεστ, και σ’ αυτό το ύψος η θερμοκρασία είναι -20 βαθμούς Κελσίου και η ατμοσφαιρική πίεση τόσο χαμηλή που δεν θα μπορούσαμε ν’ αντέξουμε ούτε λεπτό!». Τα παιδιά βγάζουν επιφωνήματα θαυμασμού, μερικά κάνουν ερωτήσεις, γίνεται ολόκληρη κουβέντα. Με συνεπαίρνει κι εμένα ο ενθουσιασμός τους, σκέφτομαι πόσο σημαντικό είναι να έρχεσαι σ’ επαφή μ’ όλες αυτές τις πληροφορίες όχι καθισμένος σ’ ένα θρανίο, αλλά περιμένοντας την απογείωση, ίσως την πρώτη απογείωση της ζωής σου! Ακριβώς την ώρα που ο συνοδός μιλάει στα παιδιά για όλα αυτά τα θαυμαστά που πρόκειται να συμβούν, η νεαρή μαμά φωνάζει από τη θέση της: «Μιχάλη, βγάλε το μπουφάν, θα σκάσεις!». Ο Μιχάλης της κάνει απεγνωσμένες χειρονομίες να σκάσει εκείνη, ενώ ο ίδιος προσπαθεί να πάρει μέρος στη συζήτηση. Ο αρχηγός γυρνάει και της λέει: «Άσ’ τον ήσυχο κυρία Καίτη, θα το πω εγώ σε όλους να βγάλουν τα μπουφάν τους, αλλά δεν θέλω να διακόψω τη συζήτησή τους...».

Έχω ενθουσιαστεί με τη συμπεριφορά του αρχηγού, θα ήθελα να πάω να τον συγχάρω. Αλλά πόσες φορές θα υπάρχει ένας «αρχηγός» να βάζει στη θέση της τη μαμά-Καίτη, να έχει την ετοιμότητα και τη βούληση να είναι ο κυματοθραύστης των επιθέσεων της αγάπης της προς τον έρμη γιο-Μιχάλη; Ο πατέρας έχει τη δυνατότητα να είναι αρχηγός ακριβώς όταν χρειάζεται;

Σημειώνω την ημερομηνία: Γενάρης του 2005... Μάλιστα, η ίδια ιστορία το 1975... αλλά ας αρχίσω από το 1951, από την ιστορία του θείου Κώστα.

Όταν η προσφορά χάριζε ζωή

Ο θείος Κώστας γεννήθηκε το 1937 σ' ένα χωριό που βρίσκεται ανάμεσα στον Τύρναβο και την Ελασσόνα. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 ήταν υποχρεωμένος να μένει μόνος στον Τύρναβο για να πηγαίνει στο γυμνάσιο. Όπως αφηγείται ο ίδιος, η διατροφή του (και η επιβίωσή του...) εξασφαλιζόταν με ένα καλάθι τρόφιμα την εβδομάδα που του έστελναν οι δικοί του από το χωριό: «Ήμουν στη Β' τάξη του γυμνασίου στον Τύρναβο, νοίκιαζα ένα δωμάτιο στο σπίτι κάποιων μακρινών συγγενών. Κάθε Σάββατο ερχόταν ο αγωγιάτης από το χωριό, από τον οποίο έπαιρνα το καλάθι με τα τρόφιμα που μου έστελναν οι δικοί μου. Κάθε φορά τον περίμενα με μεγάλη λαχτάρα, γιατί ήδη είχα εξαντλήσει τα τρόφιμα της προηγούμενης εβδομάδας και είχε αρχίσει να με κόβει η πείνα. Μόλις έπαιρνα το καλάθι το άδειαζα βιαστικά, γιατί μερικές φορές, σπάνια βέβαια, στον πάτο του καλάθιού η μάνα μου μου έβαζε ένα δίφραγκο! Φαντάζεσαι πώς πανηγύριζα όταν έβρισκα αυτό το δίφραγκο, αισθανόμουν βασιλιάς!».

Η ίδια προσφορά μου παίρνει τη ζωή

Το 1975-1976 βρίσκομαι στο πρώτο έτος της Ιατρικής στη Θεσσαλονίκη. Είναι η πρώτη χρονιά των σπουδών μας, η χρονιά που οι φοιτητές αρχίζουμε να γνωρίζουμε τη σχολή και να

γνωρίζομαστε μεταξύ μας, η χρονιά που πρωτοσχηματίζονται οι παρέες και μπαίνουν τα θεμέλια σε σχέσεις που μπορεί να κρατήσουν μια ολόκληρη ζωή. Από τους πρώτους συμφοιτητές που γνώρισα ήταν ο Σπύρος, ένας πολύ συμπαθής και ζωντανός άνθρωπος. Είναι από την Αθήνα και μένει σ' ένα μικρό διαμέρισμα στις Σαράντα Εκκλησιές. Ο ίδιος είναι πολύ ενθουσιασμένος με όλα όσα του συμβαίνουν για πρώτη φορά: να σπουδάσει, να ζει μόνος, να γνωρίζει καινούριους ανθρώπους.

Γρήγορα όμως όλοι αντιλαμβανόμαστε ότι κάτι τον δυσκολεύει, κάτι τον εμποδίζει να ενταχθεί στην παρέα μας. Δεν έρχεται ποτέ να φάει μαζί μας στη Λέσχη, κι ακόμη περισσότερο, δεν μας ακολουθεί ποτέ στις βραδινές μας εξορμήσεις στα διάφορα ταβερνάκια που είναι τα φοιτητικά στέκια. Με λίγα λόγια, ποτέ δεν τρώει μαζί μας, πάντα βρίσκει μια δικαιολογία και εξαφανίζεται. Μ' αυτό τον τρόπο χάνει πολλές από τις πιο ευχάριστες αλλά και γόνιμες στιγμές των συναντήσεών μας. Επιπλέον, εξαφανίζεται τα Σαββατοκύριακα. Η ακαδημαϊκή χρονιά 1975-1976 είναι νομίζω η τελευταία χρονιά που υπήρχαν μαθήματα μέχρι το Σάββατο το μεσημέρι. Μας είναι πολύ δύσκολο να φανταστούμε ότι κάθε Σαββατοκύριακο μπορεί να φεύγει για την Αθήνα και να προλαβαίνει να επιστρέψει ως τη Δευτέρα το πρωί.

Μετά από αρκετές προσπάθειες καταφέραμε να εξιχνιάσουμε το μυστήριο. Ο Σπύρος δεν μπορούσε να τρώει μαζί μας γιατί στο σπίτι του είχε πάντα φαγητό της μητέρας του που το προμηθευόταν κάθε Σαββατοκύριακο. Γιατί πράγματι κάθε Σάββατο απόγευμα έπαιρνε το τρένο και μετά από 10 ώρες βρισκόταν στην Αθήνα, έφτανε στο σπίτι του το πρωί της Κυριακής κι έφευγε το ίδιο βράδυ. Κάθε Κυριακή βράδυ, λοιπόν, έφευγε με το τρένο από την Αθήνα φορτωμένος με ταπεράκια με φαγητά που το κα-

θένα είχε πάνω του μια αυτοκόλλητη ετικέτα με τη μέρα της εβδομάδας που όφειλε να το φάει: Δευτέρα, Τρίτη κ.ο.κ. Επιπλέον, έπαιρνε μαζί του καθαρά και σιδερωμένα όλα τα άπλυτα της εβδομάδας. Το επόμενο Σάββατο, φορτωμένος τα άδεια ταπεράκια και τα άπλυτα της εβδομάδας, ξανάπαιρνε το τρένο για να κάνει δύο δεκάωρα ταξίδια μέσα σε τριάντα έξι ώρες.

Τις υπόλοιπες μέρες αισθανόταν υποχρεωμένος να καταναλώσει τα φαγητά που του είχε ετοιμάσει η μητέρα του. Αν έβγαινε μια φορά μαζί μας έξω, θα έπρεπε να πετάξει το φαγητό της μητέρας του, κι αυτό το θεωρούσε τουλάχιστον προδοσία. Πώς μπορούσε να πάει χαμένος ο κόπος της μητέρας του; Όσοι να καταφέρουμε να τον πείσουμε να κόψει τα ταξίδια του στην Αθήνα, βρήκαμε τη λύση να μαζευόμαστε κάθε Δευτέρα στο σπίτι του και να τρώμε όλοι μαζί όλα τα φαγητά της εβδομάδας. Ήταν τα περίφημα πάρτι της Δευτέρας στο σπίτι του Σπύρου που κράτησαν λίγους μήνες. Τις υπόλοιπες μέρες, ο Σπύρος, απελευθερωμένος από τα δεσμά των φαγητών της μητέρας του, συμμετείχε στις εξόδους μας.

Όταν μετά από λίγους μήνες ο Σπύρος σταμάτησε να κατεβαίνει στην Αθήνα, η μητέρα του εκδήλωσε με πολλούς τρόπους την ανησυχία της και τον θυμό της. Έχω την εντύπωση ότι ποτέ δεν μας συμπάθησε, για πολλά χρόνια μας συμπεριφερόταν σαν να της είχαμε κλέψει τον γιο της.

Άλλες ανάγκες, ίδιες συμπεριφορές

Ανάμεσα στις δυο αυτές ιστορίες μεσολαβούν μόλις 24 χρόνια, ουσιαστικά λιγότερα από 20 χρόνια, αφού στην πρώτη ιστορία μιλάμε για ένα δεκατετράχρονο μαθητή του γυμνασίου ενώ στη

δεύτερη για ένα δεκαοχτάχρονο φοιτητή. Οι δυο πρωταγωνιστές λοιπόν έχουν μια ηλικιακή διαφορά 20 χρόνων και για τις μητέρες τους αυτή η διαφορά μπορεί να είναι ακόμα μικρότερη.

Είναι εντυπωσιακό πώς μέσα σε λιγότερο από 20 χρόνια η ίδια συμπεριφορά μπορεί να παράγει τόσο διαφορετικά αποτελέσματα. Η μητέρα της πρώτης ιστορίας στέλνει τροφή απαραίτητη για να μπορέσει να επιβιώσει ο γιος της. Κάνει, δηλαδή, αυτό που χρειάζεται για να μπορέσει ο γιος της να συνεχίσει να πηγαίνει στο γυμνάσιο και να μορφωθεί. Στη δεύτερη περίπτωση η τροφή, το πλύσιμο και το σιδέρωμα των ρούχων γίνονται τροχοπέδη για το μέγλωμα του γιου, για την προσαρμογή του στα νέα δεδομένα ζωής. Η μητρική συμπαράσταση είναι στην πραγματικότητα ένα δίχτυ που καταφέρνει να πηγαίνει 500 χιλιομέτρα μακριά και να πνίγει τον γιο.

Δεν μπορούμε να κατηγορήσουμε τη μητέρα της δεύτερης ιστορίας για τη συμπεριφορά της και για τις συνέπειες που προκύπτουν. Εκπαιδεύτηκε για να αντιμετωπίσει ως μητέρα διαφορετικές συνθήκες ζωής. Όμως, αυτό που για εκείνη ήταν αυτονόητο το σωστό είχε να κάνει με μια άλλη εποχή, με άλλες ανάγκες, με άλλες συνθήκες. Το «σωστό» της δικής της αντίληψης ήταν ολέθριο για τις συνθήκες ζωής της επόμενης γενιάς, της γενιάς των παιδιών της.